

*Алімова А. Ю.,**аспірант кафедри англійської філології і філософії мови
Київського національного лінгвістичного університету*

ВІДТВОРЕННЯ ЗАСОБІВ НЕВЕРБАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ПЕРСОНАЖА З МЕНТАЛЬНИМИ ПОРУШЕННЯМИ В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДАХ ПОВІСТІ ДЖ. СТЕЙНБЕКА «ПРО МИШЕЙ І ЛЮДЕЙ»

Анотація. У статті розглянуто перекладацькі тактики, обрані для відтворення засобів невербальної комунікації Ленні з повісті Дж. Стейнбека «Про мишей і людей» в українських перекладах С. Снігура (2017 р.) і Н. Михаловської (2022 р.), та вплив цих тактик на перестворення його образу як персонажа з ментальними порушеннями. Тактиками, на яких зосередилось дослідження, стали відтворення подібності засобів невербальної комунікації різних персонажів та нейтралізація потенційної подібності задля відтворення інших елементів образу, відтворення повторюваності і векторності засобів невербальної комунікації, збереження та нейтралізація метонімічних рис засобів невербальної комунікації, а також посилення образності у відтворенні засобів невербальної комунікації Ленні.

Образ Ленні визначають іншість, тваринність і загрозовість, і ці аспекти відображають сприйняття ментальних порушень у першій половині ХХ століття. Результати дослідження дозволили встановити, що аспект іншості Ленні стосовно решти персонажів втілено в перекладі шляхом застосування тактик відтворення подібності засобів невербальної комунікації основних персонажів повісті, повторюваності, векторності і метонімічності засобів невербальної комунікації Ленні. Образність, що вказує на тваринні риси Ленні та загрозу, яку він становить для оточення, перекладачі відтворюють по-різному – С. Снігур пом'якшує тваринність Ленні, проте посилює загрозовість його образу, тоді як Н. Михаловська здебільшого зберігає тваринні асоціації, але робить образ Ленні менш загрозовим порівняно з попереднім перекладом. Рішення перекладачів не акцентувати обидва ці аспекти – і тваринність, і загрозовість – можна сприймати як відображення змін у суспільстві, що прагне вищого рівня інклюзивності.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні ефективності перекладацьких тактик відтворення засобів невербальної комунікації як маркерів ментальних порушень інших художніх персонажів, а також аналізі діахронічних змін застосованих тактик у перекладах часово віддалених текстів.

Ключові слова: перекладацькі тактики, засоби невербальної комунікації, персонаж з ментальними порушеннями, іншість, тваринність, загрозовість.

Постановка проблеми. Відтворення цілісних образів персонажів художніх текстів – одне з основних завдань перекладача, адже від успішності його виконання залежить сприйняття читачами усіх рівнів значень, наявних у тексті. Важливим компонентом образу стає невербальна поведінка персонажів і засоби їх невербальної комунікації з оточенням, але проблема

повноцінного відтворення цього компоненту залишається менш дослідженою порівняно з багатоаспектним вивченням перекладу персонажного мовлення. Засоби невербальної комунікації персонажів з ментальними порушеннями мають додаткове навантаження як специфічні маркери цих персонажів у системі тексту, а отже, заслуговують на особливу увагу в процесі перекладу, що зумовлює актуальність дослідження тактик їх відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри значний науковий інтерес до кола питань невербалістики, відтворення засобів невербальної комунікації в перекладі досі було досліджено лише фрагментарно. Наукові розвідки в цій сфері переважно стосувалися вивчення особливостей відтворення засобів невербальної комунікації під час усного перекладу спілкування представників різних культур, тоді як проблема відтворення невербальної комунікації в аспекті художнього перекладу розглядалася поодинокими дослідниками, провідне місце серед яких посідає канадський антрополог іспанського походження Ф. Пойатос. У вітчизняному перекладознавстві відтворення засобів невербальної комунікації в художньому тексті на цей момент найбільше відображене в роботах Ю. Попович, яка вивчала відтворення деяких категорій засобів невербальної комунікації як маркерів соціального статусу персонажа [1].

Натомість проблема художнього образу персонажа з ментальними порушеннями останнім часом все частіше стає предметом дослідження, що викликано підвищенням рівня інклюзивності сучасного суспільства, а також загальним інтересом до образів таких персонажів як Ленні з повісті Дж. Стейнбека «Про мишей і людей», Бенджі з роману В. Фолкнера «Шум і лють», Артура Редлі з роману Г. Лі «Убити пересмішника» тощо. Американські науковці Д. Мітчел і Ш. Снайдер, більша частина наукового доробку яких присвячена аналізу образів персонажів із різними типами інвалідності, зазначають, що вивчення інвалідності в гуманітарних науках донедавна зосереджувалося здебільшого на фізичних порушеннях, проте когнітивні порушення поступово стають одним із основних напрямів дослідження в цій галузі [2, с. 39], що доводить перспективність подальших розвідок.

Мета статті – систематизація перекладацьких тактик відтворення засобів невербальної комунікації Ленні з повісті Дж. Стейнбека як художнього персонажа з ментальними порушеннями. Для виконання цієї мети були поставлені такі завдання: окреслити специфічні аспекти образу персонажа, зумовлені його ментальними порушеннями; визначити обрані перекладачем тактики, які мають значний вплив на відтворення

цих аспектів у перекладі; описати ефективність застосування цих тактик.

Виклад основного матеріалу. Англійська дослідниця К. Лоренс визначає три основні аспекти образу Ленні як персонажа з ментальними порушеннями, а саме: його «іншість» стосовно решти персонажів, його тваринність і, зрештою, загроза, яку він становить для оточення [3]. Ці аспекти образу персонажа з ментальними порушеннями зазнали переосмислення у сучасному суспільстві, проте були доволі типовими в першій половині XX століття [там само]. Розгляньмо тактики, застосовані перекладачами Сергієм Снігуром (2017 р.) і Наталією Михаловською (2022 р.) для відтворення цих аспектів.

Ленні щосили намагається наслідувати свого покровителя Джорджа, що підкреслює відмінність між ними та іншість Ленні, адже для Джорджа ці дії є природними, тоді як Ленні лише намагається їх повторювати. Тактика відтворення подібності засобів невербальної комунікації різних персонажів з метою окреслення певних аспектів їхніх образів доволі поширена, проте С. Снігур модифікує її та додає елемент перебільшення до відтвореного засобу невербальної комунікації Ленні, що підкреслює неприродність його поведінки: *“He pulled his hat down a little more over his eyes, the way George’s hat was”* [4, с. 11]. – *«А свого капелюха натягнув на очі навіть трошки нижче, ніж Джордж»* [5, с. 9]. Переклад Н. Михаловської залишається дещо ближчим до тексту оригіналу: *«Натягнув капелюха трохи глибше на очі, як Джордж свого»* [6, с. 9]. Попри відсутність у цьому перекладі елементу перебільшення, подібність жесту Ленні й Джорджа повністю збережено.

На те, що Ленні докладає зусиль задля вивчення і повторення дій Джорджа, С. Снігур вказує вживанням слова *«проробити»* для відтворення іншого засобу невербальної комунікації: *“Immediately Lennie got up and did the same with his bed”* [4, с. 38]. – *«Ленні негайно підвівся й проробив те саме»* [5, с. 35]. *«Проробити»* має додаткове значення «вивчати, досліджувати що-небудь» [7, т. 8, с. 271], що в цьому випадку накладається на основне значення «виконувати, здійснювати що-небудь» [там само] і позначає складність такої простої дії для Ленні та його бажання наслідувати Джорджа. Н. Михаловська натомість обирає додавання слова *«точнісінько»*: *«Ленні негайно встав і точнісінько так само обдивився своє ліжко»* [6, с. 24], що теж відтворює високий рівень подібності дій Ленні та Джорджа.

Подібність засобів невербальної комунікації цих персонажів стає важливим елементом образу Ленні і реалізується в оригінальному тексті в тому числі за допомогою повторів однакових номінацій. У перекладі повторюваність засобу невербальної комунікації (а саме імітації) виражена менш чітко через відсутність єдиного загально поширеного еквіваленту в мові перекладу. Для перекладу фрагменту *“Lennie, who had been watching, imitated George exactly.”* [4, с. 11] обидва перекладачі обирають слово *«повторив»*: *«Ленні, що спостерігав за ним, точно повторив його рухи»* [5, с. 9] / *«Ленні, який не зводив із Джорджа очей, точно повторив його рухи»* [6, с. 9]; проте наступний засіб невербальної комунікації, що теж містить *“imitate”* в оригінальному тексті, перекладачі відтворюють по-різному: *“Lennie imitated him, raising his head to see whether he were doing it right.”* [4, с. 17] – *«Ленні зробив те саме й трохи підвів голову, аби впевнитися, що він усе робить правильно»* [5, с. 15] / *«Ленні наслідував його, привидляючись, чи*

добре це робить» [6, с. 13]. Жоден із перекладів другого засобу невербальної комунікації не повторює першого. Усі відповідники слова *“imitate”* точно характеризують поведінку персонажа, проте вибір єдиного відповідника міг би посилити ефект регулярності цього явища.

Відтворення подібності засобів невербальної комунікації різних персонажів допомагає розкрити систему їх стосунків, проте наявність в оригіналі однакових номінацій засобів невербальної комунікації не завжди потребує застосування цієї тактики. Попри те, що Ленні переймає багато манер і звичок Джорджа, С. Снігур обирає для них різні відповідники слова *“chuckled”*: *“George chuckled”* [4, с. 86] – *«Джордж посміхнувся»* [5, с. 87]; *“Lennie chuckled with pleasure.”* [4, с. 156] – *«Від задоволення Ленні захихикав»* [5, с. 160]. Перекладач інтерпретував ці засоби невербальної комунікації як такі, що не є подібними, і відтворив їх різними способами. Джордж зберігає авторитетність у спілкуванні з іншими робітниками, тоді як Ленні під час розмови з дружиною Кучерика/Керлі виявляє дитячу незрілість, що відповідає його звичній моделі поведінки.

Цікавим є те, що Н. Михаловська теж обирає різні відповідники для *“chuckled,”* але застосовує їх абсолютно в протилежний спосіб: *«захотів Джордж»* [6, с. 53]; *«Ленні вдоволено засміявся»* [6, с. 92]. Таке відтворення засобу невербальної комунікації Джорджа складає враження, що він насміхається з Ленні – можливо, з метою закріпити статус «свого» серед інших робітників. Оскільки в інших ситуаціях Джордж усіляко захищає свого підопічного і виявляє каяття щодо того, що глузував з Ленні в юнацтві, а також поводить доволі серйозно, вибір слова *«захотів»* для відтворення цього засобу невербальної комунікації робить його нетиповим для Джорджа. Натомість слово *«засміявся»*, вжите для відтворення засобу невербальної комунікації Ленні, бракує відтінку уривчатості, імпульсивності, неконтрольованості дії.

Американський літературознавець Г. Джонс у своєму аналізі образів повісті зазначає, що персонажі обмежені повторюваними ситуаціями порушень комунікації [8, с. 123], і переклад С. Снігура *«захихикав»* відтворює цю повторюваність, адже цей відповідник близький до іншого засобу невербальної комунікації, який Ленні повторює у двох різних сценах: *“giggled”* [4, с. 17, с. 183] – *«захотів»* [5, с. 15, с. 188], удруге – невдовзі після ненавмисного вбивства дружини Кучерика/Керлі. Повторення типового для Ленні засобу невербальної комунікації в абсолютно невідповідній ситуації підкреслює його іншість та відмінність у сприйнятті реальності порівняно з Джорджем, що було вірно відтворено у перекладі. Цей елемент повторюваності послаблено в перекладі Н. Михаловської, де вжито різні відповідники *“giggled”* – *«захотів»* [6, с. 12] і *«засміявся»* [6, с. 109].

Розкриття іншості Ленні починається з перших сторінок повісті, здебільшого шляхом протиставлення його та Джорджа. Зокрема, навіть маючи можливість іти поруч із Джорджем та бути рівним йому, Ленні обирає слідувати за ним: *“They had walked in single file down the path, and even in the open one stayed behind the other.”* [4, с. 9]. У перекладі С. Снігура одностороння векторність цього вибору нейтралізована: *«По стежці вони йшли один за одним і навіть тепер, на відкритому місці, крокували цугом»* [5, с. 7], що посилює семантику єдності Ленні та Джорджа та їх спільний опір несприятливому навколишньому середовищу. Натомість Н. Михаловська відтворює

векторність засобу невербальної комунікації Ленні – *«Ішли один за одним, і навіть коли дісталися галявини, один так і залишився позаду»* [6, с. 8] – і підкреслює іншність цього персонажа, що проявляється в його виборі іти позаду Джорджа.

Іншність Ленні також виражена застосуванням тактики відтворення метонімічності засобів невербальної комунікації. Метонімічність у цьому значенні визначаємо як переміщення реалізації засобу невербальної комунікації з персонажа як ініціатора дії на частину тіла, що її виконує, за принципом їхньої суміжності. Відтворення номінацій засобів невербальної комунікації з метонімічними рисами у художньому перекладі здійснюється двома способами – або шляхом збереження метонімічності, або шляхом нейтралізації метонімічності.

Численні засоби невербальної комунікації в англійських текстах мають метонімічні риси; агентами для них замість самого персонажа стають частини тіла або навіть предмети чи атрибути, яким надається багато уваги через високий рівень деталізованості англійської мови. В українській мові це явище теж існує, проте має нижчий ступінь поширення, що додає відтінок специфічності рішенням перекладачів послідовно застосувати тактику збереження метонімічності засобів невербальної комунікації Ленні в одній із перших сцен повісті. Зокрема, С. Снігур обирає цю тактику для відтворення всіх трьох засобів невербальної комунікації, що містять метонімічні риси, а Н. Михаловська нейтралізує метонімічність першого засобу, але зберігає її для інших двох: *“His hands went quickly into his side coat pockets”* [4, с. 13–14]. – *«Його руки швидко перевірили бокові кишені куртки»* [5, с. 11] / *«Він покваном запхнув руки в бічні кишені куртки»* [6, с. 11]; *“His hand went into the pocket again”* [4, с. 14]. – *«Рука його знову полізла в кишеню»* [5, с. 12] / *«Його рука знову помандрувала до бічної кишені»* [6, с. 11]; *“Lennie’s closed hand slowly obeyed”* [4, с. 15]. – *«Стиснутий кулак Ленні повільно підкорився»* [5, с. 13] / *«Стиснута долоня Ленні повільно підкорилася»* [6, с. 11]. У цій же сцені для відтворення засобу невербальної комунікації Джорджа обидва перекладачі застосували тактику нейтралізації метонімічності: *“George’s hand remained outstretched imperiously”* [4, с. 20] – *«Джордж усе це тримав владно простягнув руку»* [5, с. 18] / *«Джордж далі владно простягав руку»* [6, с. 14], чим підкреслили контрольованість його поведінки. Варто зазначити, що хоча обидві тактики доволі поширені, метонімічні риси частіше зберігаються у перекладі засобів невербальної комунікації персонажів, що мають ментальні порушення або перебувають в аномальному психоемоційному стані. Таким чином, можна зробити висновок, що в українському тексті активний прояв тілесності – тобто вказівка на частину тіла як агента певного засобу невербальної комунікації – наближений до маркера відхилення від норми, тоді як персонажі в звичайному стані краще контролюють свої рухи і жести.

Ця тенденція свідчить про те, що в українській свідомості ще не завершено перехід від картезіанського дуалізму тіла і розуму до постмодерністської моделі отілесненого розуму, яка полягає в тому, що неможливо відділити розум від можливостей тіла [9]. М. Джонсон, який є одним з основних ідеологів отілесненого розуму, зауважив, що цей підхід для англо-американської філософії порівняно новий [10, с. 159], тож можна припустити, що для української аудиторії концепція раціональної тілесності як нормативної інтерактивності, «оформлення якої чітко диктується морфологією тіла і має прикладний

характер» [11, с. 8], ще не є універсально домінантною. Відмінність у сприйнятті різними аудиторіями тілесності персонажів має бути врахована у відтворенні метонімічності засобів невербальної комунікації. Рішення перекладачів нейтралізувати метонімічність для образу Джорджа, але зберегти її для образу Ленні в експозиційній сцені підкреслює ідею того, що Ленні не контролює власні дії на рівні, притаманному звичайній людині, а таким чином відтворює семантику іншості Ленні.

Другим аспектом образу Ленні стає його тваринність, виражена в примітивності комунікації та переважно фізичних проявах ментальних порушень [3]. Тваринність є наскрізним мотивом образу Ленні, тож відтворення тваринності значною мірою залежить від тактики відтворення образності засобів його невербальної комунікації. Посилення цієї семантики спостерігаємо в перекладі *“Lennie said cleverly”* [4, с. 14]. С. Снігур – *«швидко відповів Ленні»* [5, с. 12], адже для відтворення слова *“cleverly,”* яке вказує на свідомий – і навіть певною мірою хитрий, хоч і очевидний для співрозмовника, – вибір слів для відповіді, С. Снігур вживає слово *«швидко»*, яке натомість вказує на імпульсивність відповіді, що й призводить до викриття Джорджем спроби Ленні приховати правду. У перекладі Н. Михаловської – *«спритно викрутився Ленні»* [6, с. 11] – також присутній елемент швидкості й хитрості, проте без додавання семантики імпульсивності та інстинктивності, наявної в першому перекладі.

Перекладачі по-різному відтворюють й інші засоби невербальної комунікації Ленні, що містять тваринний елемент образу. Зокрема, у фрагменті *“Lennie covered his face with his huge paws and bleated with terror”* [4, с. 111]. Дж. Стейнбек вживає не лише *“paws,”* а й *“bleated,”* що асоціюється з беканням вівці або меканням кози, натомість С. Снігур відтворює цей засіб невербальної комунікації словом *«завищав»*, яке характеризує якість звуку (уривчатість, різкість, пронизливість [7, т. 1, с. 545]), проте не містить тваринного компоненту: *«Ленні закрив обличчя своїми величезними лапищами і від жаху завищав тоненьким голосом»* [5, с. 113]. У перекладі Н. Михаловської – *«Ленні прикрив обличчя величезними лапськими і бляв від страху»* [6, с. 67] – тваринність образу відтворено повністю.

Нейтралізацію тваринних рис спостерігаємо і в перекладі *“Lennie growled back to his seat on the nail keg”* [4, с. 126–127]. С. Снігур: *«Ленні з гуркотом сів назад на бочечку з цвяхами»* [5, с. 129]. Перекладацьке рішення відтворити засіб невербальної комунікації *“growled,”* що є чітким маркером тваринності, фразою *«з гуркотом сів»* дозволяє окреслити незграбність і великі розміри тіла Ленні, що підкреслено використанням демінутива *«бочечка»*, але вилучає вказівку на специфічну паралінгвальну комунікацію, що робить Ленні схожим на тварину. Н. Михаловська частково зберігає тваринну семантику – *«Ленні з грізним гудінням повернувся до свого сидала на бочці цвяхів»* [6, с. 76] – адже *«гудіння»* може асоціюватися, наприклад, із роєм бджіл, хоча цьому слову властиві й інші значення.

Переклад *«з грізним гудінням»* містить компоненти не лише тваринності, а й загрозовості Ленні, які експлікуються шляхом додавання слова *«грізний»*. Загроза, яку Ленні становить для оточення, є ще одним важливим аспектом образу цього персонажа [3]. Хоча злість йому й не притаманна, поєднання фізичної сили та відсутності контролю й розуміння ситуації робить Ленні небезпечним, що й призводить до трагічного фіналу повісті.

Варто зазначити, що загрозливості Ленні найпомітніше реалізована у відтворенні його зорової поведінки в перекладі С. Снігура: “*Lennie, who had been following the conversation back and forth with his eyes*” [4, с. 63] – «*Ленні, який, зиркаючи на них, стежив за розмовою*» [5, с. 62]; “*Lennie twisted his neck and looked over his shoulder*” [4, с. 76]. – «*Не повертаючись, Ленні зиркнув через плече*» [5, с. 76]; “*Lennie watched him with wide eyes*” [4, с. 101] – «*Ленні дивився на нього, витріщившись*» [5, с. 102]. У наведених вище прикладах засіб невербальної комунікації персонажа нейтрально виражений в оригіналі, проте відтворений у перекладі за допомогою стилістично зниженої лексики, що посилює ефект загрози для читача перекладеного тексту. Натомість Н. Михаловська відтворює ці засоби невербальної комунікації за допомогою стилістично нейтральних відповідників: «*Ленні, який стежив за розмовою, переводячи погляд з одного на другого*» [6, с. 39]; «*Ленні викрутив шию, глянув крізь плече*» [6, с. 47]; «*Ленні дивився на нього широко розплющеними очима*» [6, с. 61]; отже, у перекладі 2022 р. образ Ленні постає загалом як менш загрозливий порівняно з перекладом 2017 р.

Висновки. Відтворення засобів невербальної комунікації персонажа з ментальними порушеннями відіграє важливу роль у перестворенні образу в тексті перекладу. Основні тактики, використані перекладачами С. Снігуром і Н. Михаловською для відтворення аспектів ментальних порушень Ленні у перекладах повісті Дж. Стейнбека «Про мишей і людей», – це відтворення подібності засобів невербальної комунікації Ленні і Джорджа, чію поведінку Ленні намагається імітувати, повторюваності засобів невербальної комунікації Ленні, збереження метонімічних рис його невербальної комунікації та посилення образності.

Застосовані перекладачами тактики дозволили представити в тексті перекладу три основні аспекти образу персонажа з ментальними порушеннями в тексті перекладу. Зокрема, іншій Ленні була повністю відтворена в обох перекладах. Підходи С. Снігура і Н. Михаловської до відтворення тваринних рис і загрозливості Ленні розійшлися, проте жоден перекладач не акцентував обидва з цих аспектів, що може свідчити про зміни в ставленні до ментальних порушень у сучасному суспільстві порівняно з поглядами минулого століття.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямку полягають у вивченні ефективності перекладацьких тактик відтворення засобів невербальної комунікації як маркерів різних аспектів ментальних порушень інших художніх персонажів, а також аналізі діахронічних змін застосованих тактик у множинних перекладах часоно віддалених текстів.

Література:

1. Попович Ю. Відтворення маркерів соціального статусу літературного персонажа в перекладі (на матеріалі українських перекладів британських художніх творів XIX ст.): дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук, спеціальність 10.02.16 «Перекладознавство». Київ, 2017. 270 с.
2. Mitchell D., Snyder S. Narrative Prosthesis: Disability and the Dependencies of Discourse. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2014. 229 p.
3. Lawrence C. Is Lennie a monster? A reconsideration of Steinbeck's *Of Mice and Men* in a 21st century inclusive classroom context. *Palgrave Communications*. 2020. Vol. 6. URL: <https://www.nature.com/articles/s41599-020-0393-8>

4. Steinbeck J. *Of Mice and Men*. Cleveland, Ohio: The World Publishing Company, 1947. 186 p.
5. Стейнбек Дж. Про мишей і людей. Переклад з англійської: Сергій Снігур. Київ: КМ-Букс, 2017. 192 с.
6. Стейнбек Дж. Про мишей і людей. Переклад з англійської: Наталія Михаловська. Київ: Букшеф, 2022. 112 с.
7. Словник української мови. Академічний тлумачний словник в 11 томах. 1970–1980. URL: <http://sum.in.ua>
8. Jones G. *Reclaiming John Steinbeck: Writing for the Future of Humanity*. Cambridge University Press, 2021. 262 p.
9. Lakoff G., Johnson M. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. New York: Basic Books, 1999. URL: https://ia801209.us.archive.org/3/items/PhilosophyInTheFlesh/Philosophy_In_The_Flesh.pdf
10. Johnson M. What Makes a Body? *The Journal of Speculative Philosophy*. 2008. Vol. 22, No. 3. P. 159–169.
11. Дольська О. Ідея отілесненого (“embodied”) розуму в якості обґрунтування тілесної раціональності. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки»*. 2020. № 62. С. 7–14.

Alimova A. Rendering nonverbal communication means of a character with mental disability in Ukrainian translations of J. Steinbeck's short novel “Of Mice and Men”

Summary. The article outlines the translation tactics used to render nonverbal communication means of Lennie from J. Steinbeck's short novel “Of Mice and Men” in its Ukrainian translations by S. Snihur (2017) and N. Mykhalovska (2022) and assesses the role of these tactics in the re-creation of his image as a character with mental disability. The research focuses on the tactics of rendering the similarity of different characters' nonverbal communication means and neutralizing the potential similarity in favor of rendering other elements of the image, conveying repetition and vectoriality of nonverbal communication means, preserving or neutralizing metonymic features of these means, and enhancing the imagery inherent in Lennie's nonverbal communication.

Lennie's image is defined by otherness, animalism, and the sense of menace; these aspects reflect the perception of mental disability in the first half of the 20th century. The research asserts that the aspect of Lennie's otherness compared to the rest of the characters is recreated in translation through rendering the similarity of nonverbal communication means of the main characters, the repetition, vectoriality, and metonymic features of Lennie's nonverbal communication means. The two translators use different approaches to rendering the imagery associated with Lennie's animalistic features and the sense of menace he poses for other characters. S. Snihur mitigates Lennie's animalism yet increases the sense of menace; N. Mykhalovska mostly preserves the animalistic motives yet makes Lennie's image less menacing compared to the previous translation. The translators' choices not to emphasize either of these aspects – animalism or the sense of menace – can be perceived as indicative of the changes in society that strives to be more inclusive.

The potential for further research lies in examining the effectiveness of translation tactics in rendering nonverbal communication means which function as markers of mental disabilities for other fictional characters, as well as analyzing diachronic changes of applied tactics in translations of temporally distant texts.

Key words: translation tactics, nonverbal communication means, character with mental disability, otherness, animalism, menace.